

УДК 821.161.3–9

СПЕЦЫЯЛІЗАВАНЫЯ ВЕРБАЛЬНЫЯ СРОДКІ КАМІЧНАГА
Ў ДРАМЕ “КАНЕЦ ДРУЖБЫ” КАНДРАТА КРАПІВЫд-р філал. навук, праф. В.І. РАГАЎЦОЎ
(Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова)

Разглядаюцца спецыялізаваныя вербальныя сродкі, для якіх функцыя стварэння камічнага эфекту з’яўляецца асноўнай (каламбуры і іранізмы). З улікам моўных сродкаў утварэння (лексічныя, фразеалагічныя) вылучаюцца два тыпы каламбураў – лексічныя і фразеалагічныя. Асновай лексічных каламбураў могуць быць словы-полісеманты, паранамазы, амонімы і антонімы, што дае падставы адпаведна вылучыць полісемантычныя, паранамазійныя, аманімічныя і антанімічныя каламбуры. Ужываюцца дзве разнавіднасці фразеалагічных каламбураў – з семантычнымі і структурна-семантычнымі змяненнямі. Іранічнае значэнне моўных адзінак выяўляецца з дапамогай вербальнага і (радзей) сітуацыйнага кантэксту. Камплекснае ўжыванне вербальных сродкаў садзейнічае стварэнню насычанай камічнай экспрэсіі.

Уводзіны. Псіхалагічная драма “Канец дружбы” напісана ў 1933 годзе, апублікавана ў 1934 годзе (часопіс “Полымя рэвалюцыі”, № 1), упершыню была пастаўлена ў тым самым годзе Першым беларускім дзяржаўным тэатрам (БДТ-1). П’еса была паказана на Дэкадзе беларускага мастацтва ў Маскве (1940), ставілася ў многіх рэспубліканскіх тэатрах, а таксама ў розных гарадах Расіі і Украіны. У аснове драмы – праблема дружбы паміж савецкімі людзьмі. Паказваючы ўзаемаадносіны паміж Лютынскім і Карнейчыкам на розных этапах іх жыцця, драматург прыходзіць да высновы, што сапраўдная дружба магчымая толькі пры адзінстве светапоглядаў. Што ж да сцэнічных вартасцей п’есы “Канец дружбы”, то гэта першая спроба К. Крапівы ў драматургічным жанры, якая сведчыла, што “ён выявіў уменне цікава будаваць сюжэт, ствараць вострыя канфлікты і сітуацыі, надаваць дзеянню напружаны драматызм, ставіць герояў у адпаведныя жыццёвыя сувязі, раскрываць характары персанажаў праз дыялог, трапнае слова” [1, с. 397].

Асноўная частка. Для стварэння камічных сцэн у п’есе “Канец дружбы” выкарыстоўваюцца спецыялізаваныя вербальныя сродкі.

Каламбуры. З улікам моўных сродкаў утварэння (лексічныя, фразеалагічныя) можна вылучыць два тыпы каламбураў – лексічныя і фразеалагічныя.

І. Лексічныя каламбуры. Яны ўтвараюцца на аснове лексічных сродкаў (полісемантаў, паранамазы, амонімаў і антонімаў) і ў адпаведнасці з гэтым падзяляюцца на чатыры разнавіднасці.

Полісемантычныя каламбуры. Камізм грунтуецца на тым, што персанажы ўжываюць той самы полісемант з розным значэннем: [Карнейчык:] *Нарыхтоўкі ж ты скончыў?* [Лютынскі:] *Мяне скончылі.* [Карнейчык:] *Няўжо адклікалі?* У полісеманце *скончыць*, ужытым у розных граматычных формах (*скончыў*, *скончылі*), абыгрываюцца адпаведна моўнае лексічнае значэнне ‘давеў выкананне чаго-н. да канца; завяршыў’ (першая рэпліка Карнейчыка) і маўленчае ‘звольнілі з пасады’ (адказ Лютынскага), якое актуалізуецца пытаннем *Няўжо адклікалі?*

Розны сэнс укладваецца персанажамі ў дзеяслоў *падарыць*: [Карнейчык (не аглядаючыся):] *Падарыце няшчаснаму калеку.* (Над галавой у Карнейчыка адчыняецца акно і высоўваецца “барада”). [“Барада”:] *Вось я цябе падару... качаргою па спіне.* У рэпліцы Карнейчыка дзеяслоў *падарыць* ўжываецца са значэннем ‘дайце міласціну’, а “Барада” ў вылучаны дзеяслоў укладвае супрацьлеглы, іранічны сэнс ‘нанясу ўдар’ (качаргою па спіне).

Паранамазійныя каламбуры. У драме ўжываюцца два тыпы паранамазійных каламбураў: на аснове ўнутрымоўнай і міжмоўнай паранамазіі.

1. Паранамазійныя каламбуры на аснове ўнутрымоўнай паранамазіі грунуюцца на абыгрыванні паранамазы адной (беларускай) мовы. У драме ўжываецца каламбур, у якім збліжаюцца паранамазы (назоўнік і дзеяслоў), адзін з якіх рэалізуе іранічную канатацыю: [Лютынскі:] *Ты слухай! (Чытае.) “Дзякуй табе, сыноч мой, што ты дапамог мне, што ты абараніў мяне, бо ты ж камуніст: сілу маеш, з вялікім начальствам знаешся. Чакаў я падпіркі на старасць, вось і падперлі мяне... Так падперлі, што мне з старою прыходзіцца ў чужым кутку смерці чакаць, глядзячы, як чорт лысы дабро наша спажывае...”* Камізм каламбура заснаваны на збліжэнні аднакаранёвых паранамазы, якія рэалізуюць аказіянальна супрацьлеглыя значэнні: назоўнік *падпірка* – ‘падмога, падтрымка’, дзеяслоў *падперлі* – іранічнае, блізкае да *заперлі* ‘пасялілі, дзе няма для жыцця ніякіх спрыяльных умоў’ (актуалізатарам значэння з’яўляецца фрагмент рэплікі *Так падперлі, што мне з старою прыходзіцца ў чужым кутку смерці чакаць...*).

Сустракаецца прыклад з фармальна-сэнсавым збліжэннем паранамазы: [Юрка (у ложку):] *Мама, калі бацька вернецца?* [Наталля:] *Як хлебнарыхтоўкі выканае.* [Юрка:] *А чаму ён так доўга канае?* [Наталля:] *“Выконвае” трэба казаць... Некаторыя дзядзькі не хочуць здаваць хлеба. Паміж сугучнымі дзеяслоўнымі формамі выканае і канае назіраецца сэнсавая асацыяцыя. У разуменні дзіцяці выканае – ‘доўга і марудна будзе рабіць нейкую справу’ (параўн.: канае – перан. ‘канчаецца, набліжаецца да канца’) [2, с. 58].*

2. Паранамазійныя каламбуры на аснове міжмоўнай паранамазіі будуюцца на абыгрыванні разнамоўных паранамазаў. У п'есе ўжываецца каламбур, у якім абыгрываецца слова з нямецкай мовы (у беларускамоўным графічным афармленні) і беларускай: [Карнейчык: (робіць сярдзітую міну і крычыць, нібы лаецца):] *Ду майн лібэс мэдхен! Ду майнэ шэцунг! Іх віль кюсэн дых!* [Насця (смяецца):] *Кусацца будзеш? Уй, як страшна! Дзеяслоў кюсэн* (ням. *küssen* – 'цалаваць') Насця свядома абыгрывае (пра што сведчыць рэмарка *смяецца*) з паранамазам бел. *кусацца* ('мець прывычку кусаць').

Аманімічныя каламбуры. Сустракаецца каламбур, заснаваны на абыгрыванні лексікаграматычных амонімаў: [Карнейчык:] *Не хочаш вітаць – чорт з табой! Раскажы, як у цябе там на вёсцы справа?* [Лютынскі:] *Як справа, так і злева – кругом дрэнь.* Спалучэнне слоў *як справа, так і злева* – іранічны адказ на пытанне *Як справа?* Такі адказ, які набывае ўстойлівы характар, выкарыстоўваюць, каб паказаць надарэчнасць ужывання персанажам (Карнейчыкам) нетыповага для беларускай мовы выразу *Як справа?*, скалькаванага з рускамоўнага *Как дела?* У беларусаў здавён у такім выпадку адказваюць *Як жы-вяце?*, *Што новага?* і да т. п. У прыведзеным прыкладзе абыгрываюцца назоўнік *справа* ('праца, становаішча'), ужыты ў пачатковай форме, і прыслоўе *справа* ('з правага боку'). Актualізатарам каламбурнай семантыкі другога кампанента аманімічнай бінары з'яўляецца антонім *злева* (прысл. 'з левага боку').

Антанімічныя каламбуры. У п'есе сустракаецца каламбур, у якім адзін з полісемантычных антонімаў ужываецца адначасова з двума значэннямі: [Наталля:] *А мы толькі што цябе ўспаміналі.* (Падыходзіць і цалуе Лютынскага ў шчаку, якую той нехаця падстаўляе. Глянуўшы ў твар.) *Нешта ж ты... кіслы надта.* [Лютынскі:] *А ты салодкага хацела?* [Наталля:] *Я хацела весялейшым цябе сустрэць.* У аснове камізму – неадназначнае ўспрыманне персанажамі прыметніка *кіслы*: з пераносным значэннем ('які выражае незадаволенасць; маркотны, паньлы' – у рэпліцы Наталлі) і з прамым ('які мае своеасаблівы востры смак (лімона, журавін)' – у рэпліцы Лютынскага, пра што сведчыць ужыты ім прыметнік-антонім *салодкі* з прамым значэннем ('які мае прыемны смак, уласцівы цукру, мёду і пад.')). Каб пазбегнуць "непаразумення", якое ўзнікла паміж персанажамі і стала асновай камізму, Наталля прыметнік *салодкі* ўдакладняе сінонімам з прамым значэннем – формай *весялейшым*, г. зн. 'больш жыццядарасным'.

II. Фразеалагічныя каламбуры. Яны ўтвараюцца ў выніку семантычных і структурна-семантычных змяненняў фразеалагізмаў.

Семантычныя змяненні фразеалагізмаў – змены, пры якіх форма (кампанентны склад) фразеалагізма застаецца нязменнай, а закранаецца толькі яго сэнс. Такія змены адбываюцца ў выніку абыгрывання кампанентаў фразеалагізма або фразеалагізма ў цэлым.

Абыгрыванне кампанента фразеалагізма. Гэты прыём мае дзве разнавіднасці.

1. **Выкарыстанне слова з прамым значэннем, агульнага з кампанентам фразеалагізма.** Непаразуменне ў Лютынскага выклікае фразеалагізм з польскай мовы *од можа до можа* (польск. *od torza do torza*)¹, сугучны кампанентам *можа* з беларускім словам зусім іншай семантыкі ('можа быць, магчыма'): [Камендант:] *А жэ Польшка ест, пан хыба жэ ве?* [Лютынскі:] *Ведаю, пане.* [Камендант:] *А для чэго ж пан ту не адзначыў?* (Паказвае на карту) [Лютынскі:] *Не ведаю, дзе мяжа будзе.* [Камендант:] *Встыд, пане! Пшэце ж пан ве, жэ мы заенлі тэрытор'е до Ориш. Але то ешчэ не вишэтко. Пан слышал, жэ Польшка бэндзе од можа до можа?* [Лютынскі:] *Дык то можа, але ж яшчэ невядома.* [Камендант (абураны):] *Як то невядомо? Цо пан плеце? Од Балтыцкего можа до Чарнэго.* [Лютынскі:] *Ах, ад мора да мора? Я ж пану казаў, што слаба па-польску разумею.* Як адзначае І.Я. Лепешаў, "каламбур гучыць у кантэксте натуральна і пераканаўча", з іранічным падтэкстам у дачыненні да тых, хто "марыў пра стварэнне «Польскі Велькей» як за кошт Беларусі, так і Украіны" [4, с. 89].

2. **Супрацьпастаўленне фразеалагізма і антанімічнага з яго кампанентам слова:** [Лютынскі:] *Чапуху гародзіш, мілая! Летаішні снег успамінаеш, а яго і сёлетняга хапае.* У прыведзеным прыкладзе каламбурна абыгрываецца фразеалагізм *летаішні снег* (разм. іран. 'тое, што беззваротна мінула і нічога не варта'): кампанент *летаішні* супастаўляецца з антонімам *сёлетні* ('гэтага года'), у выніку чаго ў фразеалагізме актулізуецца прамое значэнне.

Абыгрыванне фразеалагізма. Гэты прыём мае шэраг разнавіднасцей.

1. **Стварэнне семантычнага паралелізму.** Камічны эффект можа ўзнікаць у выніку рознага ўжывання і разумення таго ж самага выразу: адным персанажам – як фразеалагізма, другім – як свабоднага словазлучэння: [Нодэльман:] *Ты ж, вывучаючы тэхніку, ведаеш, што праз недакладнасць бываюць аварыі. А ў гэтым пытанні дакладнасць для мяне асабліва важная, таму адкажы мне яшчэ на адно пытанне: а што, калі гэта супольная справа перастае быць супольнай? Што мне тады з дружбай рабіць?* [Карнейчык:] **Выкінь яе свінням.** [Нодэльман:] *Правільна, – выкінуць свінням, толькі есці не будуць.* У рэпліцы Карнейчыка вылучаны выраз, ужыты з тым самым значэннем, што і фразеалагізм *выкінуць на сметнік* – разм.

¹ У "Слоўніку фразеалагізмаў" І.Я. Лепешава [3] гэты выраз не фіксуецца як фразеалагізм. У манаграфіі [4, с. 89] у падраздзеле, дзе вядзецца гаворка пра пераасэнсаванне фразеалагізма, заснаванае на непаразуменні паміж суразмоўнікамі, выраз *ад можа да можа* кваліфікуецца як устойлівае выслоўе, добра вядомае тагачасным беларусам. У некаторых фразеалагічных слоўніках [5, с. 341] падаецца фразеалагізм *ад можа і да можа* са значэннем 'пра тэрыторыю, якая прасціраецца на далёкую адлегласць, займае вялікую плошчу'.

неадабр. ‘прызнаць непатрэбным што-н.’ Камічны эффект грунтуецца на тым, што Нодэльман гэты выраз знарок успрыняў у прамым сэнсе (пра гэта сведчыць фрагмент яго рэплікі *толькі есці не будуць*).

2. Ужыванне *фразеалагізма з іншым (аказіянальным) прыфразеалагічным словам*: [Нодэльман (падыходзіць да стала):] *А ты што?.. Тэхнікай авалодваеш?* [Карнейчык:] *Бяру ва ўсе лапаткі. Хачу галоўнага інжынера дагнаць і перагнаць.* [Нодэльман:] *Ого! Блізка відаць, ды далёка дыбаць.* [Карнейчык:] *А мы з Насцяй удаіх. Праўда, Насця? <...>* [Нодэльман:] *Што ж, ногі ў вас маладыя. Чаму і не перагнаць?* [Насця:] *Вы нас абражаеце, таварыш Нодэльман. Мы не нагамі думаем пераганяць.* [Нодэльман:] *Ха-ха! Пакрыўдзілася? Нічога, хутчэй даганяць будзеш.* Тыповай для фразеалагізма *ва ўсе лапаткі* (‘вельмі хутка’) з’яўляецца спалучальнасць з суправаджальнікам *бегчы, імчацца* і пад. Такая сувязь тлумачыцца тым, што гэтае выслоўе “конскага паходжання” і спачатку абазначала ‘на пярэднія ногі, скокам’ [6, с. 70]. У дадзеным выпадку, паводле высноў І.Я. Лепешава [4, с. 97], абнаўляюцца сувязі фразеалагізма (ён спалучаецца з дзеясловам *браць*), у выніку чаго фразеалагізм пераасэнсоўваецца, набывае значэнне ‘з максімальным напружаннем’. Разам з тым у фразеалагізме не губляецца першапачатковая вобразная аснова, якая выразна адчуваецца суразмоўнікамі: адзін з іх (Карнейчык) побач з фразеалагізмам *ва ўсе лапаткі* ўжывае дзеясловы *дагнаць і перагнаць* у пераносным значэнні (‘параўняцца ў поспехах з тым, хто апырэджаў’, ‘дасягнуць большых поспехаў у параўнанні з кім-н.’). У далейшым кантэксце гэтыя дзеясловы ўжываюцца іншым суразмоўнікам (Нодэльманам) то ў прамым значэнні (*...ногі ў вас маладыя. Чаму і не перагнаць?*), то ў пераносным (*Нічога, хутчэй даганяць будзеш*), што стварае насычаны камізм [4, с. 97].

Структурна-семантычныя змяненні фразеалагізмаў – змены кампанентнага складу фразеалагізмаў, якія прыводзяць да змянення (або відазмянення) іх значэння. Для стварэння камічнага эфекту выкарыстоўваецца такі прыём, як фразеалагічная алюзія – ужыванне дэфармаванага фразеалагізма (некалькіх яго кампанентаў, часта граматычна змененых), які з прычыны шырокай вядомасці яго кампанентнага складу і будовы не страчвае сувязі з прататыпам – традыцыйным агульнавядомым выразам: [Карнейчык:] *Гэтым не адбудзеш. Давай лепш сюды твайго чарвячка. Мы яго разам і заморым.* [Лютынскі:] *Палітграматай?* Паводле наяўных кампанентаў (яны вылучаны шырыфам) без асаблівых цяжкасцей угадваецца прастамоўны фразеалагізм *замарыць чарвячка* (‘злёгка перакусіць, спехам прагнаць голад’). Камізм узнікае ў выніку канкрэтызацыі дзеяслоўнага кампанента дэфармаванага фразеалагізма дапаўненнем *палітграматай*, што садзейнічае актуалізацыі канкрэтнага прадметнага значэння кампанента *чарвячок*.

Іранізмы. Іранічнае значэнне выяўляецца з дапамогай актуалізатараў – лексічных адзінак з кантраснай семантыкай і зніжанай экспрэсіяй, напрыклад:

1) [Лютынскі (з саркастычнай усмешкай):] (Чытае.) *“...Жыву я, сыноч, цяпер у такім палацы, у якім ніколі не жыў ні дзед твой, ні прадзед і ніхто з радні нашай. Прасі, сыноч, Бога (хоць ты і адрокся ад яго), каб і табе ў такім палацы не давялося жыць. А палац гэты добра табе вядомы – варывенька Цімохава, што за нашым хлявом стаіць”.* Параўн.: *палац* – ‘вялікі, раскошны, багаты будынак’ і *варывенька* – дэмініўтыў ад абл. *варыўня* ‘невялікі будынак для захавання бульбы, агародніны’. Апрача іроніі, тут ужыта і едкая насмешка – сарказм (паказчыкам з’яўляецца спецыялізаваная рэмарка з *саркастычнай усмешкай*). Менавіта з такой усмешкай Лютынскі чытаў Наталлі ліст ад свайго бацькі, які выказвае скаргу свайму сыну, у якіх умовах ён жыве.

2) [Мандрыкін:] *Што вы за стары, Антон Мітрафанавіч! У самай сіле, можна сказаць.* (Паказвае на паперку.) *Гэта Мар’я Антонаўна сама правярыла.* Пабочная адзінка *можна сказаць* нясе дадатковую, суб’ектыўна-ацэначную інфармацыю (выражае няўпэўненасць персанажа ў праўдзівасці свайго ацэнкі). Апрача пабочнай адзінкі, у ролі актуалізатара іранічнай канатацыі выступае таксама выраз *сама правярыла*.

3) [Карнейчык (збянтэжаны):] *Я, я! Бітэ, бітэ майнэ фрау!* (Садзіцца на ранейшае месца. Насця папраўляе валасы.) [Нодэльман (з парога):] *Ого, якія тут немцы завяліся!* [Насця:] *А што з яго будзе, як за граніцу з’ездзіць?* [Нодэльман:] *Бяда толькі, што гэты немец яшчэ гера ад фрау не адрозніць.* Пра ўжыванне вылучаных формаў назойніка *немец* як іранізмаў сведчаць вербальныя актуалізатары: прэпазіцыйны *Ого, якія тут... завяліся*, прэ- і постпазіцыйны (другая рэпліка Нодэльмана).

4) [Карнейчык:] (Да аўдыторыі.) *Лютынскі, таварышы, здрадзіў не толькі мне, ён здрадзіў усім вам, ён здрадзіў усяму рабочаму класу і яго партыі.* (Да Лютынскага.) *Раскусіў я цябе, друг!* Іранічная канатацыя вылучанага назойніка актуалізуецца прэпазіцыйным фрагментам рэплікі – *Лютынскі, таварышы, здрадзіў не толькі мне, ён здрадзіў усім вам, ён здрадзіў усяму рабочаму класу і яго партыі і раскусіў я цябе...*

5) [Карнейчык:] *Выбачай за шчырасць, але мне здаецца, што ў табе самім, недзе ў цёмным кутку твайго нутра, сядзіць яшчэ кусок мужыка. Самага такога закаранелага ўласніка. Пакуль другіх калашмацілі, ён маўчаў ды насміхаўся, а калі да яго самога прыйшлося, тут ён і запеў Лазара. Адгэтуль і жаль да людзей, і трывога за лёс чалавецтва. Можна, адгэтуль і прывал на нарыхтоўках.* [Лютынскі:] *Удружыў! Дзякуй табе за камплімент!* Вылучаная рэпліка сведчыць, што сказанае Карнейчыкам пакрыўджаны Лютынскі ўспрыняў як горкую іронію, злую, выкрывальную насмешку.

6) [Лютынскі:] *А ты ведаеш, што робяць з тым, хто ашуквае дзяржаву?* [Сапляр:] *Даруйце гэты раз цёмнаму мужыку! Баяўся з голаду памерці.* (Паказвае на мяшкі.) *Гэта ж усё, што я маю. Пудзікаў дваццаць усяго.* [Лютынскі:] *Ададзі цяпер дваццаць, калі не хацеў пятнаццаць. Старишнія, забяры ў яго гэты хлеб.* [Алесь:] *Ха-ха-ха! Вось дык накаралі вы яго!* Алесь іранізуе з слоў Лютынскага (вылучаны

шрыфтам), паколькі добра ведае, што *пудзікаў дваццаць* – гэта для Сапляка не пакаранне, бо далёка не столькі пудзікаў ён паспеў прыхаваць. Апрача таго, паказчыкам іранічнага ўспрымання гэтых слоў выступае прэпазіцыйны трыптыкаваны выклічнік *ха-ха-ха!*

7) [Доктар:] *Мусіць, цётка вельмі паноў любіць, што і нас панамі называе?* [Ульяна:] *Каб яны так хлеб любілі.* Сведчаннем іранічнага (саркастычнага) успрымання Ульянай вылучанага фрагмента рэплікі Доктара з’яўляецца ўжыты ёю праклён *Каб яны так хлеб любілі.*

8) [Лютынскі:] *Ну і ўдрузжыў ты мне...* *Самы паршывы раён.* Вылучаны дзеяслоў ужываецца з іранічным значэннем ‘зробіў непрыемнасць’ (актуалізатарам іранічнага з’яўляецца постпазіцыйны фрагмент рэплікі – *Самы паршывы раён*).

9) [Лютынскі:] *А ты ведаеш, што гэта значыць – прызнацца [што бацька – кулак]? Гэта значыць – плюнуць бацьку ў яго сіваю бараду, узяць старога за горла вось гэтымі сваімі рукамі. Гэта будзе падзяка бацьку за тое, што ён мяне маленькага на руках насіў, начэй недасыпаў над маёю калыскаю, што ён пяўся з усіх жыў, вучыў мяне, каб я не застаўся такім цёмным, як ён сам.* Актуалізатарам іранічнага ўжывання вылучанага назоўніка з’яўляецца прэпазіцыйны вербальны кантэкст (у прыватнасці, *плюнуць бацьку ў яго сіваю бараду, узяць старога за горла вось гэтымі сваімі рукамі*).

10) [Лютынскі (ляпае яго па плячы):] *Дасканала! Рыпіш, як кола нямазанае.* (Смяецца.) Такую “хвалебную” ацэнку Лютынскі даў Карнейчыку, калі пачуў, як ён спявае “Святую Барбару”. Іранічнае ўжыванне вылучанага дзеяслова “падказваецца” параўнальнай даданай часткай *рыпіш, як кола нямазанае*, у якім дзеяслоў рэалізуе аказіянальнае значэнне ‘дрэнна’ (спяваеш).

11) [Стары рабочы (праходзячы, ляпае Касабуцкага па плячы):] *Што, дасягненні свае выставіў?* Іранічную кантатацыю набывае вылучаны назоўнік, ужыты Старым рабочым, калі той убачыў бракароба Касабуцкага каля выстаўкі браку на двары машынабудаўнічага завода.

Вывады. Для стварэння камічнага эфекту ў драме “Канец дружбы” па-майстэрску ўжываюцца спецыялізаваныя сродкі двух тыпаў: каламбуры і іранізмы. У залежнасці ад таго, якія адзінкі служаць асновай для ўтварэння каламбураў, у п’есе ўжываюцца дзве іх разнавіднасці – лексічныя і фразеалагічныя. Сярод лексічных у сваю чаргу вылучаюцца такія іх разнавіднасці, як полісемантычныя, паранамазійныя, аманімічныя і антананімічныя. Фразеалагічныя каламбуры ўтвараюцца ў выніку семантычных і структурна-семантычных змяненняў. Актуалізатарам іранічнага ўжывання моўных адзінак выступае вербальны і (радзей) сітуацыйны кантэкст. Стварэнню насычанай камічнай экспрэсіі садзейнічае комплекснае ўжыванне вербальных сродкаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Семяновіч, А.А. Кандрат Крапіва / А.А. Семяновіч // Гісторыя беларускай літаратуры: XX ст. (20–50-я гады): падручнік / У.В. Гніламёдаў [і інш.]; пад агул. рэд. М.А. Лазарука, А.А. Семяновіча. – 2-е выд., дапрац. і дап. – Мінск: Выш. шк., 2000. – С. 381–411.
2. Шубадзёрава, А. Каламбуры ў п’есах Кандрата Крапівы і спосабы іх утварэння / А. Шубадзёрава // Роднае слова. – 1996. – № 3. – С. 53–60.
3. Лепешаў, І.Я. Слоўнік фразеалагізмаў [беларускай мовы]: у 2-х т. / І.Я. Лепешаў. – Мінск: БелЭн, 2008. – Т. 1. – 672 с.; Т. 2. – 704 с.
4. Лепешаў, І.Я. Фразеалогія ў творах К. Крапівы: стылістычнае выкарыстанне фразеалагізмаў / І.Я. Лепешаў; [рэд. Ф.М. Янкоўскі]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – 152 с.
5. Фразеалагічны слоўнік мовы твораў Я. Коласа / уклад. А.С. Аксамітаў [і інш.]; пад рэд. А.С. Аксамітава. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 655 с.
6. Шанский, Н.М. Фразеология современного русского языка: учеб. пособие для вузов / Н.М. Шанский. – 3-е изд. – М.: Высш. шк., 1985. – 160 с.

Паступіў 10.04.2013

SPECIALIZED VERBAL COMIC MEANS IN “THE END OF FRIENDSHIP”, A DRAMA BY KANDRAT KRAPIVA

V. ROGOVTSOV

The article deals with the specialized verbal means, which have the principal function of creating comic effect (pun, irony). Depending on linguistic means of formation (lexical, phraseological) there are two types of pun – lexical and phraseological ones. Polysemantic words, paronymous words, homonyms, and antonyms provide a basis for lexical puns, which allows to define polysemantic, paronymous, homonymous and antonymous puns accordingly. The two types of phraseological puns – with semantic and structural-semantic changes – are used. The verbal and (rarely) the situational context reveals the ironic use of linguistic units. Integrated use of verbal means contributes to the creation of rich comic expression.